

Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencileri ve Ailelerinin Solunum Yolu Enfeksiyonlarında ve Çeşitli Yaralarda Bitkisel Ürün Kullanım Durumlarının Araştırılması

Zerife ORHAN¹, Adem DOĞANER², Arzu KAYIŞ³, Serpil DOĞAN⁴, Said Mohamed MOHAMUD⁵

^{1,3}Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Kahramanmaraş, Türkiye, ²Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Temel Tıp Bilimleri, Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, Türkiye, ⁴Necip Fazıl Şehir Hastanesi, Tıbbi Mikrobiyoloji Laboratuvarı, Kahramanmaraş, Türkiye, ⁵Mogadishu Somali Türkiye Recep Tayyip Erdoğan Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Tıbbi Mikrobiyoloji Anabilim Dalı, Mogadishu, Somali

¹<https://orcid.org/0000-0003-2154-3074>, ²<https://orcid.org/0000-0002-0270-9350>, ³<https://orcid.org/0000-0002-0061-1907>

⁴<https://orcid.org/0000-0003-0735-2714>, ⁵<https://orcid.org/0000-0003-0005-9451>

✉: zarife70@hotmail.com

ÖZET

Tıbbi bitkisel ürünler antik çağlardan beri çeşitli hastalıkların profilaksisi ve tedavisinde kullanılmıştır. Bu çalışmada öğrenci grubumuzun ve ailelerinin solunum yolu enfeksiyonları ve çeşitli yaralarda bitkisel ürün kullanma durumlarının araştırılması amaçlanmıştır. Mayıs-Temmuz 2023 tarihleri arasında yapılan bu kesitsel araştırmanın örneklemini Türkiye'deki bir kamu üniversitesinde öğrenim gören öğrenci ve aileleri oluşturmaktadır (n=164). Araştırmada sosyodemografik verilerin yanı sıra araştırmacılar tarafından literatür taranarak hazırlanan anket formu ve 11 adet sorunun yer aldığı Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Sorular online anket yöntemi ile katılımcıların erişimine sunulmuştur. Verilerin incelenmesinde IBM SPSS versiyon 22 programından yararlanılmıştır. Katılımcıların yarısından fazlası kadın, 18-30 yaş aralığında ve %38.4'ü bitkisel ürünleri sık sık kullanmaktaydı. Bitkisel ürünler ile ilgili en sık kullanılan bilgi alma yolu internetti (%30.1). Katılımcıların %34.1'i bitkisel ürünleri diğer ilaçlardan daha etkili bulurken, %63.4'ü ürünleri başkalarına önermişlerdi. Katılımcıların sadece %18.9'u tıbbi bitkilerin yan etkileri ve bitki ilaç etkileşimleri hakkında yeterli bilgiye sahipti. Bitkisel ürünleri en çok solunum (%40.9) sistemi hastalıklarında tercih etmişlerdi ve en sık kullanım amacı tedaviye yardımcı olmaktı (%33.7). Ürünler yaygın olarak aktarlardan alınmakta (%26.6), genellikle ürünlerin yaprakları kullanılmakta ve kullanırken kaynatma yöntemi tercih edilmekteydi. Katılımcılar solunum yolu rahatsızlıkları için nane (%28.4) ve kekiği (%16.0) cilt rahatsızlıklarında ise sarı kantaron (%40.8) ve aloe verayı (%22.4) tercih etmişlerdi. Çalışmanın sonuçlarına göre demografik özelliklerin bitkisel ilaç kullanımıyla anlamlı bir ilişkisi bulunamamıştır. Katılımcılar bitkisel ürünlerin yan etkileri ve bitki ilaç etkileşimleri hakkında yeterli bilgiye sahip değildi. Bitkisel ürünlerin doğru kullanımını açıklamak ve bunların potansiyel olumsuz etkilerine karşı uyarıda bulunmak için eğitim ve bilinçlendirme programlarına ihtiyaç vardır.

Mikrobiyoloji

Araştırma Makalesi

Makale Tarihçesi

Geliş Tarihi : 20.07.2024

Kabul Tarihi : 17.02.2024

Anahtar Kelimeler

Bitkisel ürün

Üniversite öğrencileri

Aileler

Solunum yolu enfeksiyonları

Yaralar

Investigation of Vocational School of Health Services Students and Their Families' Use of Herbal Products in Respiratory Tract Infections and Various Wounds

ABSTRACT

Medicinal herbal products have been used in the prophylaxis and treatment of various diseases since ancient times. In this study, it was aimed to investigate the use of herbal products by our student group and their families in respiratory tract infections and various wounds. The sample of this cross-sectional research, conducted between May and July 2023, consists of students studying at a public university in Turkey and their families (n=164). In addition to sociodemographic

Microbiology

Research Article

Article History

Received: 20.07.2024

Accepted: 17.02.2025

data, a questionnaire form prepared by the researchers by reviewing the literature and the Attitude Towards Complementary and Alternative Medicine Scale with 11 questions were used in the study. The questions were made available to the participants via an online survey method. IBM SPSS version 22 program was used to analyze the data. More than half of the participants were female, aged between 18-30 years and 38.4% of them used herbal products frequently. The most frequently used way of obtaining information about herbal products was the internet (30.1%). While 34.1% of the participants found herbal products more effective than other drugs, 63.4% recommended them to others. Only 18.9% of the participants had sufficient knowledge about the side effects of medicinal herbals and herb-drug interactions. Herbal products were mostly preferred for respiratory system diseases (40.9%) and the most common purpose of use was to help treatment (33.7%). The products were commonly purchased from herbalists (26.6%), the leaves of the products were generally used and the boiling method was preferred. Participants preferred peppermint (28.4%) and thyme (16.0%) for respiratory ailments and St John's wort oil (40.8%) and aloe vera (22.4%) for skin conditions. According to the results of the study, no significant relationship was found between demographic characteristics and herbal medicine use. Participants did not have sufficient knowledge about the side effects of herbal products and herb-drug interactions. Education and awareness-raising programs are needed to explain the correct use of herbal products and to warn against their potential negative effects.

Keywords

Herbal product
University students
Families
Respiratory tract infections
Wounds

Atıf İçin : Orhan, Z., Doğaner, A., Kayış, A., Doğan, S., & Mohamud, S.M. (2025). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencileri ve Ailelerinin Solunum Yolu Enfeksiyonlarında ve Çeşitli Yaralarda Bitkisel Ürün Kullanım Durumlarının Araştırılması. *KSÜ Tarım ve Doğa Derg 28 (2)*, 320-334. DOI: 10.18016/ksutarimdog.vi.1519484.

To Cite: Orhan, Z., Doğaner, A., Kayış, A., Doğan, S., & Mohamud, S.M. (2025). Investigation of Vocational School of Health Services Students and Their Families' Use of Herbal Products in Respiratory Tract Infections and Various Wounds. *KSU J. Agric Nat 28(2)*, 320-334. DOI: 10.18016/ksutarimdog.vi.1519484.

GİRİŞ

Astım, bronşit ve kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH) gibi çeşitli formlarda bulunan solunum yolu hastalıkları, milyonlarca insanı etkileyerek ciddi mortalite ve morbiditeye yol açmaktadır (Younis ve ark., 2018; Chen ve ark., 2023). Küresel Hastalık, Yaralanma ve Risk Faktörleri Çalışması'na (GBD) göre, zatürre gibi alt solunum yolu enfeksiyonları dünya genelinde yüksek ölüm ve hastalık oranlarına yol açmaktadır. 2016'da yaklaşık 2.38 milyon ölüm bu enfeksiyonlardan kaynaklanmış, bu da alt solunum yolu enfeksiyonlarını tüm yaş gruplarında altıncı, 5 yaş altı çocuklarda ise birinci ölüm nedeni yapmıştır (GBD, 2017). Avrupa'da ise solunum yolu hastalıkları, insidans, prevalans, ölüm oranı ve ekonomik maliyet açısından en yaygın ikinci hastalık grubudur (Brennan, 2017). Solunum yolu hastalıklarına yönelik sağlık bakım maliyetleri, ülkelerin ekonomileri üzerinde artan bir yük oluşturmaktadır. Avrupa Birliği'nin 28 ülkesinde, solunum yolu hastalıklarının yıllık toplam maliyetinin yaklaşık 380 milyar Euro'yu aştığı bildirilmiştir (European Respiratory Society, 2013). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2020 verilerine göre, ölüm nedenleri arasında solunum yolu hastalıkları %15.8 ile ikinci sıradadır. Solunum yolu hastalıklarından ölümlerin %54.8'i zatürre, %34.5'i kronik alt solunum yolu hastalıkları, %10.8'i ise diğer solunum yolu hastalıklarından kaynaklanmaktadır (TÜİK, 2020). TÜİK 2022 verilerine göre, 0-14 yaş arası çocuklarda en yaygın hastalık üst solunum yolu enfeksiyonları olup, özellikle 0-6 yaş grubunda %31.3 oranıyla en sık görülen hastalıktır (TÜİK, 2022).

Deri yaraları, yanık, ameliyat, travma ve damar hastalıkları gibi çeşitli nedenlerle vücut yüzeyinin bütünlüğünün bozulmasıyla oluşur (Hosseinkhani ve ark., 2017; Zhang ve ark., 2024). Yaralar, dünya genelinde sağlık sistemleri, sağlık çalışanları, hastalar ve aileler üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Ayrıca milyonlarca insanın fiziksel ve ruhsal sağlığını etkileyip ciddi maliyetler doğurmaktadır (Kumar ve ark., 2007). Gelişmiş ülkelerde, yaralar nedeniyle ortaya çıkan enfeksiyonlar, iyileşme güçlükleri ve dirençli bakteriler, her yıl milyonlarca dolara mal olmaktadır (Albahri ve ark., 2023; Srivastava ve ark., 2024). Mevcut tahminlere göre dünya genelinde yaklaşık 6 milyon kişi kronik yaralarla mücadele etmektedir (Kumar ve ark., 2007).

Geleneksel ilaçlar bakteriyel enfeksiyonların tedavisinde etkili olsa da ilaç direnci önemli bir sorun yaratmaktadır. Bu nedenle, bitkisel ürünler dünya çapında alternatif tedavi olarak kullanılmakta ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde birincil sağlık kaynağı haline gelmektedir (Chaughule & Barve, 2024). 2022'de bitki ekstraktları pazarı 34.4 milyar ABD doları olup, 2027'de 61.5 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (Markets and Markets, 2023). Bitkisel özler, antimikrobiyal ve antiviral etkileriyle geleneksel tıpta yaygın kullanılmaktadır (Clercq, 2004; Chaughule & Barve, 2024). Asya, Afrika, Orta Doğu ve Latin Amerika'daki milyonlarca insan için yerel bitkilerden elde edilen geleneksel ilaçlar, yara bakımında önemli bir rol oynamaktadır (Shedoeva ve ark., 2019). Bitkisel ürünlerin ölüme veya hastaneye yatışa yol açması nadir olsa da yan etkiler ve toksisite riski mevcuttur (Singh ve ark., 2012).

Tıbbi bitkisel ürünler, tarih boyunca birçok hastalığın tedavisinde ve önlenmesinde kullanılmıştır. Günümüzde, özellikle tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarına olan ilginin artmasıyla birlikte, toplumda bitkisel ürün kullanımına yönelik eğilim de yükselmektedir. Ancak, bu ürünlerin bilinçsiz kullanımı ve ilaç-bitki etkileşimleri ciddi sağlık riskleri doğurabilmektedir. Bu çalışma, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu (SHMYO) öğrencileri ve ailelerinin solunum yolu enfeksiyonları ve cilt rahatsızlıklarında bitkisel ürün kullanım durumlarını araştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bireylerin bitkisel ürünler hakkındaki bilgi düzeyleri, kullanım alışkanlıkları ve kaynaklarına ilişkin veriler toplanarak, bilinçli kullanımın yaygınlaştırılması için önemli noktalar belirlenmeye çalışılacaktır.

Mevcut literatürde bitkisel ürün kullanımına dair birçok araştırma bulunmasına rağmen, özellikle sağlık hizmetleri alanında eğitim gören bireyler ve onların ailelerinin bu konudaki tutumları, bilgi düzeyleri ve kullanım eğilimleri sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışma, Türkiye'deki SHMYO öğrencileri ve aileleri üzerinde yapılan nadir çalışmalardan biri olup, bitkisel ürün kullanımına dair güncel ve kapsamlı veriler sunmaktadır. Çalışma, sağlık alanında eğitim gören bireylerin alternatif tedavi yöntemlerine olan yaklaşımlarını ortaya koyarak, gelecekte bu alanda yapılacak bilinçlendirme ve eğitim çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

MATERYAL ve METOD

Çalışma Tasarımı ve Katılımcılar

Araştırma tanımlayıcı kesitsel özelliktedir. Araştırma evrenini SHMYO öğrencileri ve aileleri oluşturmaktadır. Evreni belirli örneklem yöntemi kullanılarak %95 güven aralığında 0.05 hata ile minimum örneklem büyüklüğü 150 kişi olarak hesaplanmıştır. Örneklem büyüklüğünü hesaplamak için G power programı 3.1 kullanılmıştır (Faul ve ark., 2007). Veriler toplanmadan önce araştırmacılar tarafından, 10 üniversite öğrencisi ve ailesi üzerinde ön deneme yapılmış; anket üzerinde gerekli düzeltmelerden sonra veriler toplanmaya başlanmıştır.

Örneklem formülü

$$n = \frac{Z^2 \cdot p \cdot (1-p)}{d^2}$$

n: Gerekli minimum örneklem büyüklüğü

Z: Güven düzeyine karşılık gelen z değeri

p: Popülasyondaki olayın gerçekleşme olasılığı

d: Hata payı (bu çalışmada $p < 0.05$ olarak belirtilmiştir)

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama formu; sosyo-demografik özellikler, tamamlayıcı ve alternatif tedaviye ilişkin özellikler, bitkisel ürünlerin temin, hazırlanma ve muhafaza yöntemleri ile solunum yolu ve cilt rahatsızlıklarında bitkisel ürün kullanımını içeren soruları kapsamaktadır. Form, literatür taramasıyla hazırlanmıştır. "Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı (TAT) Karşı Tutum Ölçeği", Hyland ve arkadaşları tarafından 2003 yılında geliştirilmiş olup, Türkiye'de Erci tarafından geçerlilik ve güvenilirliği sağlanmıştır (Hyland ve ark., 2003; Erci, 2007). Bu ölçek, 11 soru içeren ve 6 dereceli Likert tipi (1: Kesinlikle katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kısmen katılıyorum, 4: Kısmen katılmıyorum, 5: Katılmıyorum, 6: Kesinlikle katılmıyorum) bir ölçektir. Ölçek iki alt boyuttan oluşmaktadır: TAT alt boyutu ve Bütüncül Sağlık (BS) alt boyutu. Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.72, alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları ise 0.60-0.62 arasında değişmektedir (Erci, 2007).

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Veriler, Mayıs-Temmuz 2023 tarihleri arasında online anket yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma formu, öğrenci WhatsApp gruplarına gönderilmiş ve çalışmaya katılmaya gönüllü olan öğrencilerden yanıtlar alınmıştır. Yanıtları toplamak için kartopu tekniği kullanılmış; bu yöntemle bir kişi anketi doldurup, bağlantıyı akrabaları

ve arkadaşlarıyla paylaşmaya davet edilmiştir. Katılımcılara çalışmanın amaçları hakkında bilgi verilmiş ve anketlerle birlikte onam formu da dağıtılmıştır. Ankete Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SHMYO'nun dokuz farklı bölümünde eğitim görmekte olan ve aydınlatılmış onamı alınan 164 öğrenci ve aileleri katılmıştır.

Çalışmanın yapılabilmesi için Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi klinik araştırmalar etik kurulundan (tarih: 30.05.2023 karar no:10) onay alınmıştır.

İstatistiksel Analizler

Verilerin değerlendirilmesinde, nicel değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov Smirnov testi ile incelenmiştir. Normal dağılıma uygunluk gösteren iki gruplu sosyodemografik değişkenler açısından ölçek puanlarının karşılaştırılması için Independent samples t test, normal dağılıma uygunluk gösteren üç veya daha fazla gruba sahip sosyodemografik değişkenler açısından ölçek puanlarının karşılaştırılması için Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) yöntemi kullanılmıştır. Normal dağılıma uygunluk göstermeyen iki gruplu sosyodemografik değişkenlerde ölçek puanlarının karşılaştırılması için Mann-Whitney U testi, üç veya daha fazla gruba sahip sosyodemografik değişkenler açısından ölçek puanlarının karşılaştırılmasında Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. İstatistiksel parametreler ortalama, standart sapma, medyan (Q1-Q3), oran (%) ve frekans (n) ile belirtilmiş, anlamlılık $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Veriler IBM SPSS 22 (IBM SPSS for Windows version 22, IBM Corporation, Armonk, New York, United States) programı ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

SHMYO öğrenci ve ailelerinin sosyo demografik özellikleri Çizelge 1'de verilmiştir.

Araştırmaya katılmayı kabul eden 164 bireyin %84.8'i 18-30 yaş aralığında, %73.2'si öğrenci ve %84.1'i bekarıdır. Katılımcıların beşte dördü (%79.9) kadın olup, yarısından fazlası (%60.4) şehirde ikamet etmektedir. Ayrıca, %82.3'ü önlisans programından mezun ya da hala bu programda eğitim görmektedir. Katılımcıların %83.3'ü herhangi bir sağlık sorunu olmadığını belirtirken, %51.2'si sağlık durumunu "orta", %37.2'si ise "iyi" olarak değerlendirmiştir. Sigara kullananların oranı %14.6'dır. Katılımcıların %51.2'si gelir düzeyini çok düşük olarak belirtmiş, %39.6'sının sosyal güvencesi bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, yarısından fazlası (%56.7) bir sağlık sorunu yaşadıklarında hem geleneksel hem de modern tıp yöntemlerini birlikte tercih ettiklerini ifade etmiştir (Çizelge 1).

Araştırmaya katılan bireylerin %38.4'ü sık sık, %43.9'u ise ara sıra bitkisel ürün kullandıklarını belirtmiştir. Katılımcıların %30.1'i bitkisel ürünlerle ilgili bilgiyi internetten, %20.9'u büyüklerinden ve %14.5'i doktorlardan edindiğini ifade etmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası (%59.1), bitkisel ürünlerin tüm hastalıkları önleyemeyeceğini düşündüğünü, %37.2'si ise bitkisel ürünlerin diğer ilaçlardan daha etkili ve güvenli olmadığını savunmuştur. Ayrıca, dörtte üçünden fazlası (%78.7), bitkisel ürünlerin her yaş grubu için uygun olmadığını bildirmiştir. Katılımcıların %63.4'ü bitkisel ürünleri başkalarına da önerdiğini ifade etmiştir. Basın ve yayın yoluyla yapılan haberlerin tıbbi bitkilere olan ilgilerini arttırdığını belirten katılımcıların oranı %24.4 iken, %40.9'u bu konuda "kısmen" etkilenmiş olduğunu söylemiştir. Katılımcıların yalnızca %18.9'u, kullandığı bitkisel ürünlerin yan etkileri ve bitkilerin ilaçlarla etkileşim riski hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. Bitkisel ürünler en sık solunum yolu hastalıklarında (%40.9) kullanılmış olup, %33.7'si bu ürünleri tedaviye yardımcı olmak amacıyla, %18.9'u ise doğrudan hastalığı tedavi etmek amacıyla kullanmıştır. Katılımcıların %47.6'sı reçeteli ilaçlarla birlikte tıbbi bitkisel ürünler kullanmış, %47.0'si doktora bitkisel ürün kullandığını bildirmiş ve %63.6'sı doktor onayı almıştır (Çizelge 2).

Çalışmaya katılan bireylerin %26.6'sı bitkisel ürünleri aktarlardan satın aldıklarını, %19.8'i doğadan topladıklarını, %17.4'ü ise eczaneden temin ettiklerini ifade etmiştir. Katılımcıların %37.5'inin bitkisel ürünleri kaynatarak tükettiği, %18.6'sının herhangi bir tatlandırıcı kullanmadığı, %18.1'inin ise bal ile tatlandığı belirlenmiştir. Ayrıca, %39'u bitkisel ürünleri hazırlarken cam veya porselen kap kullandığını, %34.7'si bitkisel ürünleri buzdolabı ya da mutfak dolabında sakladığını ve yarısından fazlası (%55.4) ürünleri cam kavanozda muhafaza ettiğini belirtmiştir (Çizelge 3).

Katılımcılar en sık soğuk algınlığı (%34.5), öksürük (%19.3) ve nezle (%16.8) gibi rahatsızlıklarda bitkisel ürün kullanmışlardır. Solunum yolu hastalıklarında ise en çok nane (%28.4), kekik (%16.0) ve zencefil (%8.6) tercih edilmiştir. Katılımcıların dörtte birinden fazlası (%30.7) bitkilerin yapraklarını kullanırken, yarısından fazlası (%53.5) kaynatma yöntemini tercih etmiştir. Bitkisel ürün kullandıktan sonra sağlık durumlarında iyileşme olduğunu belirten katılımcıların oranı %67.7 olarak tespit edilmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 1. Öğrencilerin ve ailelerinin sosyo demografik özellikleri

Table 1. Socio-demographic characteristics of students and their families

Yaş	n	%	Herhangi bir hastalık varlığı*	n	%
18-30	139	84.8	Yok	145	83.3
31-40	4	2.4	Solunum	4	2.2
41-50	14	8.5	Şeker	3	1.8
51-60	7	4.3	Kalp	1	0.6
Cinsiyet			Tansiyon	3	1.8
Kadın	131	79.9	Eklem	3	1.8
Erkek	33	20.1	Mide	3	1.8
Yaşanılan yer			Diğer	12	6.7
Şehir merkezi	99	60.4	Kişisel sağlığı algılama durumu		
İlçe	34	20.7	Kötü	1	0.6
Köy	31	18.9	Orta	84	51.2
Eğitim durumu			İyi	61	37.2
Yok	2	1.2	Çok iyi	13	7.9
İlkokul	9	5.5	Mükemmel	5	3.0
Ortaokul	2	1.2	Sigara kullanımı		
Lise	8	4.9	Evet	24	14.6
Önlisans	135	82.3	Hayır	131	79.9
Lisans	7	4.3	Ara sıra	9	5.5
Lisans üstü	1	0.6	Gelir düzeyi		
Meslek			Çok düşük	84	51.2
İşsiz	12	7.3	Düşük	11	6.7
Memur	8	4.9	Orta	22	13.4
İşçi	7	4.3	İyi	37	22.6
Çiftçi	3	1.8	Çok iyi	10	6.1
Öğrenci	120	73.2	Soyal güvence var mı?		
Ev hanımı	9	5.5	Evet	99	60.4
Emekli	1	0.6	Hayır	65	39.6
Diğer	4	2.4	Hastalıklarda tercih edilen tıp		
Medeni hal			Modern tıp	57	34.8
Evli	25	15.2	Geleneksel tıp	14	8.5
Bekar	138	84.1	Her ikisi de	93	56.7
Dul	1	0.6			

* Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Çizelge 2. Katılımcıların, tamamlayıcı ve alternatif tedavi ile ilgili bazı özellikleri

Table 2. Some characteristics of the participants regarding complementary and alternative treatment

Değişkenler ve Cevaplar	n	%
Tıbbi bitkisel ürün kullanıyor musunuz?		
Hayır	29	17.7
Evet sık sık	63	38.4
Evet ara sıra	72	43.9
Tıbbi bitkiler ile ilgili bilgiyi nereden öğreniyorsunuz? *		
Büyüklerimden	72	20.9
Televizyondan	22	6.4
İnternette	104	30.1
Eş, dost, akraba arkadaşlarımdan	29	8.4
Doktorlardan	50	14.5
Eczacılardan	37	10.7
Aktarlardan	19	5.5
Diğer (dergi, gazete, broşür vb.)	12	3.5

Tıbbi bitkisel ürünler tüm hastalıkları önleyebilir veya tedavi edebilir mi?		
Evet	27	16.5
Hayır	97	59.1
Fikrim yok	40	24.4
Tıbbi bitkisel ürünleri diğer ilaçlardan daha etkili ve daha güvenli buluyor musunuz?		
Evet	56	34.1
Hayır	61	37.2
Fikrim yok	47	28.7
Kullanılan tüm tıbbi bitkisel ürünlerin her yaş için uygun olduğunu düşünüyor musunuz?		
Evet	16	9.8
Hayır	129	78.7
Fikrim yok	19	11.6
Tıbbi bitkileri başkalarına kullanması için önerir misiniz?		
Evet	104	63.4
Hayır	60	36.6
Basın-yayın yoluyla yapılan haberler tıbbi bitkilere olan ilginizi artırdı mı?		
Evet	40	24.4
Hayır	57	34.8
Kısmen	67	40.9
Kullandığınız tıbbi bitkilerin yan etkileri ve bitki ilaç etkileşimler hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?		
Evet	31	18.9
Hayır	75	45.7
Kısmen	58	35.4
Tıbbi bitkisel ürünleri en çok hangi rahatsızlıklarınızda kullanıyorsunuz?		
Bitkisel ürün kullanmıyorum	29	17.7
Solunum sistemi hastalıklarında	67	40.9
Sindirim sistemi hastalıklarında	24	14.6
Yaralarda	12	7.3
Yanıklarda	2	1.2
Çeşitli ağrılarda	12	7.3
Diğer (Konstipasyon, uykusuzluk, demir eksikliği vb.)	18	11.0
Tıbbi bitkisel ürün kullanma nedeniniz/nedenleriniz nelerdir? *		
Hastalıklardan korunmak için	51	15.1
Tedaviye yardımcı olmak için	114	33.7
Hastalığı tedavi etmek için	64	18.9
Maliyeti düşük olduğu için	30	8.9
Yan etkisi daha az olduğu için	4	1.2
Geçmişten belli ailemiz kullandığı için	25	7.4
İlaçlardan daha etkili olduğu için	16	4.7
Diğer	4	1.2
Tıbbi bitkisel ürünleri hangi sıklıkla kullanıyorsunuz? *		
Her gün	8	4.9
Haftada 3-4 kez	7	4.3
Ayda 3-4 kez	18	11.0
Sadece kendimi kötü hissettiğimde	108	65.9
Nadiren	1	0.6
Ciddi rahatsızlıklarda	1	0.6
Reçetelenmiş ilaçlarla birlikte tıbbi bitkisel ürün kullandınız mı?		
Evet	78	47.6
Hayır	86	52.4
Doktor reçetesi olmadan ilaç kullanıyor musunuz?		
Evet	33	20.1
Hayır	131	79.9

Doktora gittiğinizde bitkisel ürün kullandığınızı hekime söylüyor musunuz? **		
Evet	77	47.0
Hayır	58	35.4
Cevap evet ise doktorun cevabı ne oldu? ***		
Karşı çıktı	18	23.4
Onayladı	49	63.6
Diğer (bir şey demedi, başka ürün önerisinde bulundu)	10	13.0

* Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

** TAT yöntemi kullananlar üzerinden hesaplanmıştır.

*** Evet cevabı verenler üzerinden hesaplanmıştır.

Çizelge 3. Tıbbi bitkisel ürünlerin temini, hazırlanması ve muhafazası

Table 3. Supply, preparation and preservation of medicinal herbal products

Değişkenler	Cevaplar	n	%
Tıbbi bitkisel ürünleri nereden temin ediyorsunuz? *			
Aktardan		78	26.6
İnternette		20	6.8
Eczaneden		51	17.4
Marketten		15	5.1
Eş, dost, akrabadan		31	10.6
Doğadan topluyorum		58	19.8
Tıbbi bitkisel ilaç hazırlamada en sık kullandığınız yöntem/yöntemler hangisidir? *			
Kaynatma		90	37.5
Ezerek lapa yapma		13	5.4
Kompres yapma		9	3.8
Zeytin yağında bekletme		27	11.3
Yağını çıkarma		17	7.1
Toz şeklinde		15	6.3
Buharı		10	4.2
Tıbbi bitkisel ürünleri tatlandırmak için yardımcı bir madde kullanıyor musunuz? *			
Hayır, tatlandırıcı kullanmıyorum		41	18.6
Evet, şeker ile tatlandırırım		28	12.7
Evet, limon ile tatlandırırım		37	16.7
Evet bal ile tatlandırırım		40	18.1
Evet, pekmez ile tatlandırırım		16	7.2
Evet, diğer (reçel, marmelat, meyve suyu vb.)		12	5.4
Bitkisel ilaç hazırlamak için kullandığınız materyalin cinsine dikkat eder misiniz?			
Hayır, her tür hazırlama materyalini kullanırım		55	33.5
Evet, cam veya porselen olmalarına dikkat ederim		64	39.0
Evet, emaye veya teflon vb. olmalarına dikkat ederim		16	9.8
Tıbbi bitkileri nerede muhafaza ediyorsunuz? *			
Mutfak dolabında		68	34.7
Buz dolabında		68	34.7
Diğer		14	7.1
Tıbbi bitkileri hangi ambalaj tipinde muhafaza ediyorsunuz? *			
Cam kavanoz		108	55.4
Metal kavanoz		3	1.5
Bez torba		23	11.8
Kağıt torba		9	4.6
Plastik kap		3	1.5

* Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Çizelge 4. Solunum yolu hastalıklarında bitkisel ürün kullanımı

Table 4. Use of herbal products in respiratory diseases

Değişkenler	Cevaplar	n	%
Özellikle hangi solunum yolu hastalığında bitkisel ürünü kullanıyor sunuz? *			
Soğuk algınlığı		109	34.5
Üst solunum yolu enfeksiyonu		26	8.2
Nezle		53	16.8
Bademcik iltihabı		15	4.7
Astım		2	0.6
Faranjit		12	3.8
Öksürük		61	19.3
Bronşit		9	2.8
Zatürre		1	0.3
Larenjit		1	0.3
Hangi bitkiyi kullanıyorsunuz? *			
Nane		126	28.4
Rezene		20	4.5
Ada çayı		35	7.9
Dağ çayı		29	6.5
Zencefil		38	8.6
Zerdeçal		18	4.1
Lavanta		4	0.9
Çörek otu		26	5.9
Papatya		29	6.5
Tarçın		21	4.7
Melisa		4	0.9
Kekik		71	16.0
Bitkinin genellikle hangi kısmını sık kullanırsınız? *			
Yaprağını		107	30.7
Çiçeğini		56	16.0
Gövdesini		35	10.0
Tohumunu		26	7.4
Kabuğunu		16	4.6
Kökünü		13	3.7
Tüm bitkiyi		22	6.3
Diğer (yağını, reçinesini)		2	0.6
Bitkisel ürünü en sık nasıl kullanıyor sunuz? *			
Kaynatma		136	53.5
Hiçbir işlem yapmadan direk çiğneme		13	5.1
Suda bekletme		39	15.4
Lapa yapma		5	2.0
Buharı		31	12.2
Yağı		10	3.9
Bitkisel ürün aldıktan sonra hastalık durumunuzda iyileşme fark ettiniz mi?			
Evet		111	67.7
Hayır		1	0.6
Kısmen		23	14.0
Bitkisel ürün aldıktan sonra herhangi bir zarar gördünüz mü?			
Evet		3	1.8
Hayır		130	79.3
Kısmen		2	1.3

* Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Katılımcıların cilt rahatsızlıklarında en sık tercih ettikleri bitkisel ürün sarı kantaron olup, bunu aleovera takip etmiştir (sırasıyla %40.8 ve %22.4). Katılımcıların %9.3'ü bitkilerin yaprak kısımlarını, %19.1'i ise kaynatma yöntemini kullandıklarını belirtmiştir. Bitkisel ürün kullanımının ardından sağlık durumunda iyileşme olduğunu ifade edenlerin oranı %22.6 olarak tespit edilmiştir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Çeşitli cilt rahatsızlıklarında bitkisel ürün kullanımı
Table 5. Use of herbal products in various skin disorders

Değişkenler	Cevaplar	n	%
Şu anda veya daha önce cildinizde herhangi bir yanık, yara vs. oldu mu? *			
Hayır		114	63.7
Yara		30	16.8
Çıban		32	17.9
Diğer (yanık, egzema vs.)		3	1.7
Cildinizdeki rahatsızlık için hangi bitkiyi/bitkisel ürünü kullandınız? **			
Sarı kantaron		20	40.8
Zeytin yağı		5	10.2
Çam sakızı		2	4.1
Aloe vera		11	22.4
Isırgan otu		2	4.1
Bamya		1	2.0
Ebe gömeci		1	2.0
Sinir otu		2	4.1
Patates		1	2.0
Elma		1	2.0
Diğer		3	6.1
Cildinizdeki rahatsızlık için bitkinin hangi kısmını kullandınız? *			
Yaprağını		18	9.3
Çiçeğini		11	5.7
Gövdesini		6	3.1
Tohumunu		4	2.1
Yağını		11	5.7
Kabuğunu		7	3.6
Kökünü		4	2.1
Diğer (tüm bitkiyi, reçinesini)		9	4.6
Cildinizdeki rahatsızlık için bitkiyi nasıl kullandınız? *			
Kaynatma		35	19.1
Hiçbir işlem yapmadan direk çiğneme		4	2.2
Suda bekletme		9	4.9
Lapa yapma		10	5.5
Direk yaraya sürme		3	1.6
Buhar		3	1.6
Bitkisel ürün kullandıktan sonra yara, yanık veya çıbanda iyileşme oldu mu?			
Evet		37	22.6
Hayır		1	0.6
Kısmen		11	6.7
Bitkisel ürün kullandıktan sonra yara, yanık veya çıbanda daha kötüye gitme durumu oldu mu?			
Evet		2	1.2
Hayır		46	28.0
Kısmen		1	0.6

* Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Sosyo-demografik özelliklerin grupları arasında ölçek puanları ve alt boyut puanları arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, BS ve TAT alt boyutları ile ölçeğin toplam puanları açısından sosyo-demografik gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Yaş, cinsiyet, ikamet edilen yer, eğitim durumu, meslek, medeni hal, sosyal güvence, sigara kullanımı, tercih edilen tıp yöntemi ve gelir düzeyi değişkenlerinin grupları arasında BS, TAT ve ölçek toplam puanları bakımından farklılık olmadığı saptanmıştır (Çizelge 6).

Çizelge 6. BS ve TAT'a karşı tutum ölçeği puan ortalamaları ve etkileyen faktörler
Table 6. Attitude scale average scores towards HH and CAM and affecting factors

BS	TAT			TOPLAM				
Median(Q1-Q3)	Mean±SD			Mean±SD				
15.00(12.00-17.00)	25.88±2.92			40.35±4.78				
Sosyo demografik özellikler	BS			TAT		TOPLAM		
	Median	(Q1	-Q3)	Mean	±SD	Mean	±SD	
Yaş	18-30	15.00	(12.00	-17.00)	25.78	±2.92	40.27 ±4.73	
	31-40	13.00	(11.00	-14.00)	27.00	±2.00	39.67 ±2.89	
	41-50	14.50	(12.00	-17.00)	26.93	±3.50	41.50 ±5.57	
	51-60	15.00	(15.00	-17.00)	25.33	±1.03	40.00 ±5.37	
	p	0.585 ^b			0.455 ^a		0.817 ^a	
Cinsiyet	Kadın	15.00	(12.00	-17.00)	26.02	±2.79	40.33 ±4.81	
	Erkek	15.00	(14.00	-17.00)	25.33	±3.36	40.42 ±4.73	
	p	0.222 ^d			0.227 ^c		0.923 ^c	
Yaşanılan yer	Şehir merkezi	15.00	(12.00	-17.00)	25.66	±2.95	39.87 ±4.53	
	İlçe	15.00	(12.00	-17.00)	26.32	±2.97	41.24 ±5.23	
	Köy	15.00	(12.00	-17.00)	26.10	±2.77	40.93 ±5.00	
	p	0.444 ^b			0.476 ^a		0.272 ^a	
	Eğitim durumu	Yok	11.50	(6.00	-17.00)	24.50	±0.71	36.00 ±8.49
İlkokul		13.00	(12.00	-15.00)	26.14	±1.57	40.43 ±4.54	
Ortaokul		15.00	(13.00	-17.00)	25.50	±7.78	40.50 ±10.61	
Lise		14.00	(10.00	-16.50)	25.38	±3.25	39.38 ±5.21	
Önlisans		15.00	(13.00	-17.00)	25.81	±2.94	40.41 ±4.67	
Lisans		15.00	(12.00	-18.00)	28.14	±1.95	42.71 ±3.64	
p		0.645 ^b			0.541 ^a		0.273 ^a	
Meslek	İşsiz	12.50	(10.00	-15.00)	25.08	±3.12	37.00 ±5.24	
	Memur	16.00	(13.50	-17.00)	25.88	±3.68	41.13 ±2.36	
	İşçi	16.00	(13.00	-19.00)	26.17	±3.31	42.67 ±4.27	
	Çiftçi	17.00	(10.00	-17.00)	26.67	±3.79	41.33 ±7.02	
	Öğrenci	15.00	(12.50	-17.00)	25.92	±2.89	40.54 ±4.65	
	Ev hanımı	14.00	(12.00	-16.50)	25.87	±2.90	40.38 ±5.73	
	Diğer	12.50	(8.50	-14.00)	26.25	±2.87	37.50 ±5.80	
p	0.084 ^b			0.990 ^a		0.151 ^a		
Medeni Hal	Evli	15.00	(13.00	-17.00)	26.00	3.25	40.70 ±4.75	
	Bekar	15.00	(12.00	-17.00)	25.88	2.88	40.37 ±4.73	
	Dul	6.00	(6.00	-6.00)	24.00	.	30.00 .	
	p	0.884 ^b			0.799 ^a		0.089 ^a	
Sosyal güvence	Evet	15.00	(13.00	-17.00)	25.85	±2.67	40.66 ±4.51	
	Hayır	15.00	(12.00	-17.00)	25.94	±3.28	39.89 ±5.15	
	p	0.217 ^d			0.843 ^c		0.318 ^c	
Sigara kullanımı	Evet	14.50	(12.50	-17.00)	25.63	±2.78	40.54 ±4.42	
	Hayır	15.00	(12.00	-17.00)	25.96	±2.95	40.47 ±4.86	
	Arasına	13.00	(9.00	-16.00)	25.44	±3.13	38.11 ±4.34	
	p	0.384 ^b			0.787 ^a		0.352 ^a	
Hastalıklarda Tercih Edilen tıp	Modern tıp	15.00	(12.00	-17.00)	25.80	±3.22	40.45 ±5.38	
	Geleneksel tıp	14.00	(10.00	-15.00)	27.21	±1.67	39.93 ±3.89	
	Her ikisi de	15.00	(13.00	-17.00)	25.73	±2.85	40.35 ±4.56	
	p	0.249 ^b			0.202 ^a		0.935 ^a	
Gelir düzeyi	Çok düşük	15.00	(12.00	-16.00)	25.67	±3.02	39.70 ±4.89	
	Düşük	15.00	(12.00	-18.00)	26.64	±3.35	41.73 ±4.94	
	Orta	15.00	(13.00	-17.00)	26.76	±2.19	42.05 ±4.82	
	İyi	15.00	(12.00	-17.00)	25.50	±2.68	40.53 ±3.92	
	Çok iyi	14.50	(13.00	-16.00)	26.40	±3.63	40.10 ±5.97	
p	0.657 ^b			0.405 ^a		0.270 ^a		

BS: Bütüncül sağlık, TAT: Tamamlayıcı ve alternatif tıp, SD: Standart sapma

^aTek Yönlü (One Way) ANOVA; ^bKruskal Wallis H test; ^cIndependent samples t test; ^dMann Whitney U test

TARTIŞMA

Çalışmada, bitkisel ürün kullanım yaygınlığı %38.4'dür (Çizelge 1). Bu sonuç üniversite öğrencileri arasında %16.5-79 arasında değişen oranlarda bitki ve besin takviyesi kullanımını bildiren önceki çalışmalarla uyumludur (Ayrancı ve ark., 2005; Johnson & Blanchard, 2006; Boparai ve ark., 2017; Sekhri ve ark., 2013). Katılımcıların %79.9'u kadın, %20.1'i erkek olup, benzer çalışmalarda da kadın katılımcıların çoğunlukta olduğu görülmüştür (Ayrancı ve ark., 2005; Sekhri ve ark., 2013; Ali-Shtayeh ve ark., 2013; Boparai ve ark., 2017; Pranskuniene ve ark., 2019; El-Dahiyat ve ark., 2020; Pranskuniene ve ark., 2022). Bu bulgu, geleneksel bilginin nesiller arası aktarımında kadınların oynadığı önemli rolü vurgulamaktadır. Katılımcıların %84.8'i 18-30 yaş aralığındadır ve bu bulgu, benzer çalışmalarda da gözlemlenen genç katılımcı profiliyle örtüşmektedir (Kaner ve ark., 2017).

Çalışmada katılımcıların %30.1'i bitkisel ürünlerle ilgili bilgiyi internetten edinmiştir (Çizelge 2). Bu bulgu Boparai ve ark. (2017) ile Cumhuriyet ve ark. (2023) çalışmasıyla uyumludur. Bu durum, internetin geleneksel tıp konularındaki güncel gelişmeleri takip etme aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Yanlış bilginin önlenmesi için internet üzerinden doğru kaynaklara yönlendirme önemlidir. İkinci sırada ise %20.9 oranıyla aile büyükleri bilgi kaynağı olarak öne çıkmıştır (Çizelge 2). Bu bulgu da önceki çalışmalardaki geleneksel bilgi aktarımı sonuçlarıyla uyumludur (Sekhri ve ark., 2013; Pranskuniene ve ark., 2019; Pranskuniene ve ark., 2022). Sağlık profesyonelleri ise bilgi kaynakları arasında üçüncü ve dördüncü sırada yer almıştır (Çizelge 2). Ancak, Litvanya'da yapılan çalışmalarda katılımcıların sağlık profesyonellerine başvurma oranı daha düşük bulunmuştur. Katılımcılar bitkisel ürünlerle ilgili bilgi için bir doktora ve/veya eczacıya başvurmamış ve bu konuda sağlık uzmanlarına güvenmemişlerdir (Pranskuniene ve ark., 2018; Pranskuniene ve ark., 2019).

Bitkisel ürünleri diğer ilaçlardan daha etkili ve güvenli bulan katılımcıların oranı %34.1'dir (Çizelge 2), ancak Sekhri ve ark. (2013) çalışmasında bu oran %82.5 olarak bildirilmiştir. Her doğal ürünün güvenli olduğu düşüncesi yanıltıcıdır; bazı bitkiler ciddi toksik etkilere ve istenmeyen yan etkilere yol açabilmektedir (Ernst, 2007).

Sonuçlar, katılımcıların %63.4'ünün başkalarına şifalı bitki kullanımını tavsiye ettiğini göstermiştir (Çizelge 2). Benzer çalışmalarda da katılımcıların şifalı bitkileri başkalarına önerdiği tespit edilmiştir; Al-Zahim ve ark. (2013), Suudi Arabistan'daki karaciğer hastalarının %40.7'sinin diğer hastalara bitkisel tedavi önerdiğini belirtirken, Abdelmola ve ark. (2021), katılımcıların %70.2'sinin benzer şekilde tavsiyede bulunduğunu saptamışlardır.

Bitkisel ürünler medya tarafından abartılı bir şekilde sunulmakta ve tamamen zararsız olduğu iddia edilmektedir. Türkiye'de sağlık hizmetlerinin maliyeti nedeniyle birçok kişi koruyucu veya tedavi edici amaçlarla bitkisel ürünlere yönelmektedir. Ancak bu ürünlerin, özellikle hamileler, emziren anneler ve çocuklar için ciddi sağlık riskleri taşıyabileceği bilinmelidir (Erdem & Ata Eren, 2009). Çalışmada katılımcıların %24.4'ü medyada yer alan haberlerin tıbbi bitkilere olan ilgilerini artırdığını, %40,9'u ise kısmen artırdığını ifade etmiştir (Çizelge 2). Nur (2010), çalışmasında katılımcıların %45.1'inin medya etkisiyle bitkisel ilaç kullanmaya karar verdiğini bildirmiştir.

Katılımcıların sadece %18.9'u bitkilerin yan etkileri ve ilaç-bitki etkileşimleri hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmiştir (Çizelge 2). Bu sonuç, tıp asistanları ve öğrenciler üzerinde yapılan iki çalışmayla desteklenmektedir; bu çalışmalarda tıp asistanları ve öğrencileri, örgün eğitimleri sırasında bitkisel ilaçlar konusunda oldukça sınırlı bir eğitim aldıklarını belirtmişlerdir (Sekhri ve ark., 2013; Xu & Levine, 2008). Her ne kadar bazı bileşikler için klinik kanıtlar bulunsa da toksik etkilerinin ve diğer ilaçlarla olan etkileşimlerinin daha ayrıntılı bir şekilde araştırılması gerekmektedir (Timalsina ve ark., 2021).

Bitkisel ilaçlar, biyoaktif içerikleri sayesinde uzun yıllardır tıbbi rahatsızlıkları tedavi etmek ve sağlığı geliştirmek amacıyla kullanılmaktadır (Albahri ve ark., 2023). Araştırmada katılımcıların bitkisel materyalleri en sık solunum (%40.9) ve sindirim sistemi hastalıklarının (%14.6) tedavisinde tercih ettikleri belirlenmiştir (Çizelge 2). Pranskuniene ve ark. (2019) ise katılımcıların tıbbi bitkileri en çok sindirim (%21.5) ve solunum sistemi (%21.3) hastalıklarında kullandıklarını bildirmiştir.

Tüm dünyada ve Avrupa'da tıbbi bitkisel hammaddelerin hem tüketime hazır sebzeler, reçeller veya baharatlar olarak, hem de tedavi amacıyla kullanıldığı belirtilmiştir (Svanberg, 2012; Yiğitkan ve ark., 2024). Çalışma sonuçlarına göre, şifalı bitkilerin kullanım amaçları arasında tedaviye yardımcı olmak, hastalıkları tedavi etmek ve sağlığı korumak öne çıkmıştır (Çizelge 2). Bu bulgu, Al Akeel ve ark. (2018) ve Abdelmola ve ark. (2021) tarafından Suudi Arabistan'da yapılan araştırmalarla da uyumludur. Ekonomik nedenler ve bitkilerin kimyasal ilaçlara alternatif olarak görülmesi bu tercihi açıklayabilir.

Katılımcıların %47.6'sı reçeteli ilaç tedavisinin yanı sıra bitkisel ilaç kullandıklarını belirtmiştir (Çizelge 2). Marignani ve ark. (2010) da benzer şekilde, katılımcıların %67'sinin reçeteli ilaçlarla birlikte bitkisel ilaç kullandığını saptamıştır. Bu durum, katılımcıların bitkilerin yan etkileri ve ilaç etkileşimleri konusundaki bilgi eksikliklerinden kaynaklanıyor olabilir. Çalışmada katılımcıların %47.0'ı doktora bitkisel ürün kullandıklarını

belirtmiş ve bu kişilerin %63.6'sı hekimin bitkisel ürünü onayladığını ifade etmiştir (Çizelge 2). Renda ve ark. (2018) tarafından yapılan çalışmada ise doktorların %42.5'inin bitkisel ürünleri önerdiği saptanmıştır. Türkiye'de yapılan bir çalışmada ise katılımcıların %79.71'inin, doktora bitkisel ürün kullanım durumları ile ilgili bilgi vermedikleri saptanmıştır. Bunun sebebi olarak ise %50.91'i doktorlarının bunu sormadığı için, %43.64'ü bitkisel ürünleri doktorlarına gitmedikleri bir dönemde kullandıkları için, %5.45'i ise doktorlarının bitkisel ürün kullanımını onaylamayacağını düşündükleri için bilgi vermediklerini belirtmiştir (Cumhur ve ark., 2023).

Katılımcılar bitkisel ürünleri genellikle aktarlardan (%26.6) temin etmektedir (Çizelge 3). Bu bulgu, diğer çalışmalarla uyumludur (Kaner ve ark., 2017; Özkan & Deniz, 2023). Çalışmada eczaneden bitkisel ürün temin etme oranı %17.4 olup, bu oran Türkiye'deki diğer çalışmalardan daha yüksektir (Kaner ve ark., 2017; Özkan & Deniz, 2023). Türkiye'de bitkisel ürünler çoğunlukla internet ve aktarlar aracılığıyla satışa sunulmakta olup, bu durum bilgi eksikliği ve satış esaslı yaklaşımlar nedeniyle riskler taşıyabilir. Bu nedenle, bitkisel ürünlerin güvenilir yerlerden, özellikle eczanelerden temin edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bulgular, bitkisel ürünlerin solunum sistemi rahatsızlıkları, özellikle soğuk algınlığı, nezle, öksürük ve üst solunum yolu enfeksiyonları için sıkça kullanıldığını göstermiştir. En yaygın kullanılan bitkiler sırasıyla nane (%28.4), kekik (%16.0), zencefil (%8.6), adaçayı (%7.9), dağ çayı (%6.5), papatya (%6.5) ve çörek otu (%5.9) olarak belirlenmiştir (Çizelge 4). Pranskuniene ve ark. (2022) nane ve diğer bitkilerin öksürük ve burun tıkanıklığını hafifletmek için kullanıldığını bildirmiştir. Yücel ve Yücel (2022) de benzer şekilde, solunum yolu rahatsızlıklarında bu bitkisel ürünlerin tercih edildiğini saptamıştır. Araştırma, şifalı bitkilerin genellikle yaprak ve çiçek kısımlarının kullanıldığını ortaya koymuştur; bu kısımlar sırasıyla %30.7 ve %16 oranında tercih edilmiştir (Çizelge 4). Yapraklar ve çiçekler, dünya genelinde ilaç olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Pranskuniene ve ark., 2019; Abdelmola ve ark., 2021; Pranskuniene ve ark., 2022; Mrabti ve ark., 2022). Bu materyallerin yaygın kullanılmasının nedeni, bol bulunmaları ve hasadının kolay olmasıdır (Söukand ve Pieroni, 2016). En popüler hazırlama yöntemi kaynatmadır (Çizelge 3, 4, 5). Bu sonucumuz diğer çalışmalarla uyumludur (Phumthum ve ark., 2018; Younis ve ark., 2018). Bunun sebebi kaynatmanın daha kolay, basit ve çok zaman almaması olabilir.

Doğal bitkisel ürünler, önemli farmakolojik özellikleri sayesinde yara tedavisi ve enfeksiyon önlenmesinde etkili bir şekilde kullanılmaktadır (Albahri ve ark., 2023). Araştırmada sarı kantaron (%40.8) ve aloe vera (%22.4) cilt rahatsızlıklarında en sık tercih edilen bitkisel ürünler olarak belirlenmiştir (Çizelge 5). Sarı kantaron yağı ve aloe vera'nın cilt tedavisindeki etkinliği önceki çalışmalarda da gösterilmiştir (Süntar ve ark., 2010; Akgun ve ark., 2017).

Çalışmada tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanımının demografik faktörlerle anlamlı bir ilişkisi bulunmamıştır (Çizelge 6). El-Dahiyat ve ark. (2020) benzer şekilde yaptıkları bir çalışmada, bitkisel ürün kullanımının yaş ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. İbrahim ve ark. (2018) ise eğitim düzeyi ve medeni durum gibi bazı demografik değişkenlerle ilişki bulmuştur. Diğer bir çalışma, tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanımının 50 yaş üstü ve şehirde yaşayan kişilerle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Ali-Shtayeh ve ark., 2013).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencileri ve ailelerinin bitkisel ürün kullanımına yönelik eğilimlerini, bilgi kaynaklarını ve bilinç düzeylerini incelemiştir. Araştırma bulgularına göre: Katılımcıların büyük bir kısmı bitkisel ürünleri solunum yolu hastalıkları ve cilt rahatsızlıklarında kullanmaktadır. Bitkisel ürünlerin güvenilirliği ve ilaç-bitki etkileşimleri konusunda bilgi eksikliği bulunmaktadır. Katılımcılar bitkisel ürünleri çoğunlukla aktar ve internetten temin etmekte, ancak bu durum kontrolsüz ve yanlış kullanım riskini artırmaktadır. Medya ve internet, bitkisel ürünler hakkında bilgi edinmede en yaygın kaynaklar arasında yer almakta, ancak bu kaynaklar çoğu zaman bilimsel veriye dayalı olmayan bilgileri içermektedir. Katılımcıların bir kısmı reçeteli ilaçlarla birlikte bitkisel ürün kullanmakta, ancak bu tür kombinasyonların doktor bilgisi dahilinde olup olmadığı net değildir. Bu sonuçlardan hareketle;

-Bitkisel ürünlerin güvenli kullanımı, yan etkileri ve ilaçlarla etkileşimleri konusunda halkı ve sağlık profesyonellerini bilinçlendirecek eğitim programları düzenlenmelidir.

-Özellikle sağlık alanında eğitim gören öğrencilerin tamamlayıcı ve alternatif tıp konularında daha fazla bilgi edinmesini sağlayacak ders içerikleri ve eğitim programları oluşturulmalıdır.

-Bitkisel ürünlerin kontrollü ve güvenilir satışını sağlamak için aktar, internet ve diğer satış noktalarına yönelik daha sıkı düzenlemeler getirilmelidir.

-Hastaların, reçeteli ilaçlarla birlikte bitkisel ürün kullanımı konusunda doktorlarına danışma oranı artırılmalı, sağlık çalışanları bu konuda daha fazla yönlendirici olmalıdır.

-Medya ve internet üzerinden yayılan yanlış bilgilerin önüne geçebilmek için bilimsel dayanaklı, güvenilir kaynakların yaygınlaştırılması ve toplumun bu kaynaklara yönlendirilmesi sağlanmalıdır.

Bu çalışma, bitkisel ürün kullanımına dair mevcut durumu analiz ederek, bilinçli ve güvenli kullanımın teşvik edilmesine yönelik stratejiler geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalar, farklı demografik gruplar, farklı hastalık türleri ve bitkisel ürünlerin etkinliği üzerine odaklanarak, daha kapsamlı bir perspektif sunabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyan Özeti

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan ederler.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

KAYNAKLAR

- Abdelmola, A.O., Bahri, A., Abuallut, I., Refaei, B.A., Hakami, W.K., Abutaleb, A.K., Mahzari, S.M., Mashragi, M.A., Es'hag S.A., & Aldarbi, K.F. (2021). Prevalence, knowledge, and perception about the use of herbal medicines japan-Saudi Arabia. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 10(6), 2386-2393.
- Akgun, S.G., Aydemir, S., Ozkan, N., Yuksel, M., & Sardas, S. (2017). Evaluation of the wound healing potential of Aloe vera-based extract of Nerium oleander. *Northern Clinics of Istanbul*, 4(3), 205-212.
- Al Akeel, M.M., Al Ghamdi, W.M., Al Habib, S., Koshm, M., & Al Otaib, F. (2018). Herbal Medicines: Saudi population knowledge, attitude, and practice at a glance. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 7(5), 865-875.
- Albahri G, Badran A, Hijazi A, Daou, A., Baydoun, E., Nasser, M., & Merah, O. (2023). The therapeutic wound healing bioactivities of various medicinal plants. *Life (Basel)*, 13(2), 317.
- Ali-Shtayeh, M.S., Jamous, R.M., Jamous, R.M., & Salameh, N.M. (2013). Complementary and alternative medicine (CAM) use among hypertensive patients in Palestine. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 19(4), 256-263.
- Al-Zahim, A.A., Al-Malki, N.Y., Al-Abdulkarim, F.M., Al-Sofayan, S.A., Abunab, H.A., & Abdo, A.A. (2013). Use of alternative medicine by Saudi liver disease patients attending a tertiary care center: Prevalence and attitudes. *Saudi Journal of Gastroenterology*, 19(2), 75-80.
- Ayrancı, U., Son, N., & Son, O. (2005). Prevalence of nonvitamin, nonmineral supplement usage among students in a Turkish university. *BMC Public Health*, 5, 47.
- Boparai, J.K., Singh, A., Gupta, A.K., Matreja, P.S., Khanna, P.M.L., Gupta, V., & Gautam, R.K. (2017). A study to determine the knowledge and level of awareness of medical undergraduates about herbal medicines and herb-drug interactions. *International Journal of Basic & Clinical Pharmacology*, 6(1), 17-24.
- Brennan, N.J. (2017). Respiratory Diseases: Overview. In: S.R. Quah, (Ed.), *International Encyclopedia of Public Health*, 2nd ed, (pp. 328-331).: Academic Press, Massachusetts.
- Chaughule, R.S., & Barve, R.S. (2024). Role of herbal medicines in the treatment of infectious diseases. *Vegetos*, 37, 41-51.
- Chen, S., Kuhn, M., Prettnner, K., Yu, F., Yang, T., Bärnighausen, T., Bloom, D., & Wang, C. (2023). The global economic burden of chronic obstructive pulmonary disease for 204 countries and territories in 2020-50: a health-augmented macroeconomic modelling study. *The Lancet Global Health*, 11(8), e1183-e1193.
- Cumhur, H., Aydin, A., Oturak, G., Ekerbicer, H. C., & Etcioğlu, E. (2023). Assessment of Herbal Product Use Among Infertile Women: A Survey-Based Study in Türkiye. *Eurasian Journal of Family Medicine*, 12(3), 117-124.
- Clercq, E.D. (2004). Antiviral drugs in current clinical use. *Journal of Clinical Virology*, 30(2), 115-133.
- El-Dahiyat, F., Rashrash, M., Abuhamdah, S., Abu Farha, R., & Babar, Z.U.D. (2020). Herbal medicines: a cross-sectional study to evaluate the prevalence and predictors of use among Jordanian adults. *Journal of Pharmaceutical Policy and Practice*, 13(1), 1-9.
- Erci, B. (2007). Attitudes towards holistic complementary and alternative medicine: a sample of healthy people in Turkey. *Journal of Clinical Nursing*, 16(4), 761-768.
- Erdem, S., & Ata Eren, P. (2009). Tedavi amacıyla kullanılan bitkiler ve bitkisel ürünlerin yan etkileri. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 66(3), 133-141.
- Ernst, E. (2007). Herbal medicines: balancing benefits and risks. *Novartis Found Symp* 282, 154-167.
- European Respiratory Society. (2013). The economic burden of lung disease. In: *European Lung White Book*. <https://www.ersnet.org/the-european-lung-white-book/>. (Erişim tarihi: 12.12.2023).

- Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A. G., & Buchner, A. (2007). G*Power 3: A flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods*, 39(2), 175-191.
- GBD. (2017). 2016 Causes of Death Collaborators. Global, regional, and national age-sex specific mortality for 264 causes of death, 1980–2016: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016. *Lancet*, 390(10100), 1151–1210.
- Hosseinkhani, A., Falahatzadeh, M., Raoofi, E., & Zarshenas, M.M. (2017). An evidence-based review on wound healing herbal remedies from reports of traditional Persian medicine. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, 22(2), 334-343.
- Hyland, M.E., Lewith, G.T., & Westoby, C. (2003). Developing a measure of attitudes: the holistic complementary and alternative medicine questionnaire. *Complementary Therapies in Medicine*, 11(1), 33–38.
- İbrahim, I.R., Hassali, M.A., Saleem, F., Al Tukmagi, H.F., & Dawood, O.T. (2018). Use of complementary and alternative medicines: a cross-sectional study among hypertensive patients in Iraq. *Journal of Pharmaceutical Health Services Research*, 9(1), 59–65.
- Johnson, S.K., & Blanchard, A. (2006). Alternative medicine and herbal use among university students. *Journal of American College Health*, 55(3), 163-168.
- Kaner, G., Karaalp, C., & Seremet-Kürklü, N. (2017). Üniversite öğrencileri ve ailelerinde bitkisel ürün kullanım sıklığının ve bitkisel ürün kullanımını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 74(1), 37-54.
- Kumar, B., Vijayakumar, M., Govindarajan, R., & Pushpangadan, P. (2007). Ethnopharmacological approaches to wound healing: Exploring medicinal plants of India. *Journal of Ethnopharmacology*, 114(2), 103-113.
- Marignani, M., Gallina, S., Di Fonzo, M., Deli, I., Begini, P., Gigante, E., Epifani, M., Angeletti, S., & Fave, G.D. (2010). Use and safety perception of herbal remedies in patients with liver/biliary tract disorders: an Italian study. *Journal of Clinical Gastroenterology*, 44, 54-57.
- Markets & Markets (2023). Plant Extracts Market by Type (Oleoresins, Essential Oils, Flavonoids, Alkaloids, Carotenoids, Pharmaceuticals, Dietary Supplements) From, source and Region - Global Forecast to 2027. Plant Extracts Market size Trend Overview. https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/plant-extracts-market-942.html?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwzZmwBhD8ARIsAH4v1gUxHj4E--EzMiBZeSzcTYlLrZbeROdzoUx32lJOqorZVhp_KpYutlkaAkazEALw_wcB. (Erişim tarihi:18.02.2024).
- Mrabti, H.N., Doudach, L., Mekkaoui, M., Khalil, Z., Harraoui, K., Fozia, F., Mrabti, N.N., El-Shazly, M., Alotaibi, A., Ullah, R., El Abbes Faouzi, M., & Bouyahya, A. (2022). Profile of medicinal plants traditionally used for the treatment of skin burns. *Evidence Based Complementary and Alternative Medicine*, 2022, Article ID 3436665, 10 pages.
- Nur, N. (2010). Knowledge and behaviours related to herbal remedies: a cross-sectional epidemiological study in adults in Middle Anatolia, Turkey. *Health and Social Care in the Community*, 18(4), 389-395.
- Özkan, O., & Deniz, T. (2023). An assessment of consumer demand for medicinal plants: A case of Istanbul. *Eurasian Journal of Forest Science*, 11(1), 1-13.
- Phumthum, M., Srithi, K., Inta, A., Junsongduang, A., Tangjitman, K., Pongamornkul, W., Trisonthi, C., & Balslev, H. (2018). Ethnomedicinal plant diversity in Thailand. *Journal of Ethnopharmacology*, 214, 90–98.
- Pranskuniene, Z., Balciunaite, R., Simaitiene, Z., & Bernatoniene, J. (2022). Herbal medicine uses for respiratory system disorders and possible trends in new herbal medicinal recipes during COVID-19 in pasvalys district, Lithuania. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(15), 8905.
- Pranskuniene, Z., Dauliute, R., Pranskunas, A., & Bernatoniene, J. (2018). Ethnopharmaceutical knowledge in Samogitia region of Lithuania: Where old traditions overlap with modern medicine. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 14, 70.
- Pranskuniene, Z., Ratkeviciute, K., Simaitiene, Z., Pranskunas, A., & Bernatoniene, J. (2019). Ethnobotanical Study of Cultivated Plants in Kaisiadorys District, Lithuania: Possible Trends for New Herbal Based Medicines. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, 2019, Article ID 3940397, 15 pages.
- Renda, G., Yaşar, Y.K., Yılmaz, E., Sanrı, H., Dilaver, İ., Demirtaş, Y., Çan, G., & Sezen, F.S. (2018). Aile hekimleri ve eczacıların bitkisel ürün kullanımına yaklaşımları: Trabzon ilinde pilot çalışma. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 22(3), 141-156.
- Sekhri, K., Bhanwra, S., & Nandha, R. (2013). Herbal products: a survey of students' perception and knowledge about their medicinal use. *International Journal of Basic Clinical Pharmacology*, 2(1), 71-76.
- Singh, D., Gupta, R., & Saraf, S.A. (2012). Herbs-are they safe enough? An overview. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 52(10), 876–898.
- Shedoeva, A., Leavesley, D., Upton, Z., & Fan, C. (2019). Wound healing and the use of medicinal plants. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, 2019(1), 2684108.

- Sõukand, R., & Pieroni, A. (2016). The importance of a border: medical, veterinary, and wild food ethnobotany of the Hutsuls living on the Romanian and Ukrainian sides of Bukovina. *Journal of Ethnopharmacology*, 185, 17-40.
- Srivastava, G. K., Martinez-Rodriguez, S., Md Fadilah, N. I., Looi Qi Hao, D., Markey, G., Shukla, P., Fauzi, M.B., & Panetsos, F. (2024). Progress in Wound-Healing Products Based on Natural Compounds, Stem Cells, and MicroRNA-Based Biopolymers in the European, USA, and Asian Markets: Opportunities, Barriers, and Regulatory Issues. *Polymers*, 16(9), 1280.
- Süntar, I.P., Akkol, E.K., Yilmazer, D., Baykal, T., Kirmizibekmez, H., Alper, M., & Yeşilada, E. (2010). Investigations on the in vivo wound healing potential of *Hypericum perforatum* L. *Journal of Ethnopharmacology*, 127(2), 468-477.
- Svanberg, I. (2012). The use of wild plants as food in pre-industrial Sweden. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*, 81(4), 317-327.
- Timalsina, D., Pokhrel, K.P., & Bhusal, D. (2021). Pharmacologic Activities of Plant-Derived Natural Products on Respiratory Diseases and Inflammations. *BioMed Res Int* 2021, Article ID 1636816, 23 pages.
- TÜİK. (2020). Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C3%96l%C3%BCm-ve-%C3%96l%C3%BCm-Nedeni-%C4%B0statistikleri-2020-37243&dil=1> (Erişim tarihi: 08.01.2024).
- TÜİK. (2022). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022-49747#:~:text=Bunu%20s%C4%B1ras%C4%B1yla%2C%20%29%2C4,ve%20di%C5%9F%20sa%C4%9F%C4%B1%20sorunlar%C4%B1%20izledi> (Erişim tarihi:08.01.2024).
- Xu, S., & Levine, M. (2008). Medical residents' and students' attitudes towards herbal medicines: a pilot study. *The Canadian journal of Clinical Pharmacology*, 5(1), e1-4.
- Yiğitkan, S., Çavuşoğlu, M., Çağlayan, M. V., Yener, İ., Fırat, M., Kaya, E. Ç., Yılmaz, M. A., Ertaş, A. (2024). LC-MS/MS Analysis and Biological Activities of Different Parts of *Ziziphora capitata* L. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 27(Suppl 2), 307-315.
- Younis, W., Asif, H., Sharif, A., Riaz, H., Bukhari, I.A., & Assiri, A.M. (2018). Traditional medicinal plants used for respiratory disorders in Pakistan: a review of the ethno-medicinal and pharmacological evidence. *Chinese Medicine*, 13, 48.
- Yücel, D., & Yücel, E. (2022). Plants used in complementary medicine in the treatment of respiratory tract diseases in Türkiye. *Antolian Journal of Botany*, 6(1), 18-26.
- Zhang, W., Liu, L., Cheng, H., Zhu, J., Li, X., Ye, S., & Li, X. (2024). Hydrogel-based dressings designed to facilitate wound healing. *Materials Advances*, 5(4), 1364-1394.